

Студент 3 курсу
факультету обліку і аудиту ХНЕУ ім. С. Кузнеця

КЛАСИФІКАЦІЯ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Анотація. Розкрито сутність поняття "резерви" та систематизовано класифікацію резервів підвищення ефективності виробництва за різними ознаками, визначено основні відмінності між видами резервів, обґрунтовано необхідність комплексного пошуку резервів на підприємствах.

Аннотация. Раскрыта сущность понятия "резервы" и систематизирована классификация резервов повышения эффективности производства по различным признакам, определены основные различия между видами резервов, обоснована необходимость комплексного поиска резервов на предприятиях.

Annotation. The essence of the term "reserves" is described and classification of reserves of increased production efficiency on various grounds is systematized. The main difference between the types of reserves is identified. The necessity of a comprehensive search for reserves at enterprises is substantiated.

Ключові слова: резерв, ефективність виробництва, фактор, класифікація резервів, матеріальні ресурси, трудові ресурси, фінансові ресурси, господарські резерви, стадії виробництва.

Вивчення резервів підвищення ефективності виробництва є дуже важливим на підприємствах різних форм власності, оскільки без цього процесу не може бути й мови про розвиток промисловості в цілому у країні.

Але для детального вивчення резервів ефективності виробництва необхідно розуміти сутність цього поняття, знати ознаки, покладені в основу їх класифікації, розрізняти види господарських резервів, знати і розуміти їх характеристику. Широка різноманітність резервів, урахування їх різного економічного змісту та призначення зумовлюють потребу у розгляді даного питання, адже відсутність чіткого визначення поняття "резерви" часто призводить як до термінологічної плутанини, так і до пошуку хибних джерел їх формування та характеру використання.

Проблемам теорії, практики та методики формування та використання резервів присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Питання щодо визначення та класифікації резервів знайшли своє відображення в працях Вериги Ю. А., Яремко І. Й., Ткача В. І., Арзіліна А. Н., Баканова М. І. та Шеремета О. Д., Дячек С. М., Савицької Г. В., Пархомчука О. О., Пилипенко Л. М., Астахова М. М. та ін. [1 – 7].

Метою дослідження є визначення основних відмінностей між видами резервів підвищення ефективності виробництва, обґрунтування необхідності комплексного пошуку резервів на підприємствах.

Об'єктом дослідження є резерви підвищення ефективності виробництва. Предмет дослідження – теоретико-методологічні аспекти їх класифікації.

Слово "резерв" походить або від французького "reserve", що в перекладі на українську мову означає "запас", або від латинського "reservere" – "зберігати". У зв'язку з цим у спеціальній літературі і практиці аналізу господарської діяльності термін "резерви" вживається в подвійному значенні. По-перше, резервами вважаються запаси ресурсів (сировини, матеріалів, устаткування, палива тощо), які необхідні для безперебійної роботи підприємства. Вони створюються на випадок додаткової потреби в них. По-друге, резервами вважаються можливості підвищення ефективності виробництва [7, с. 154].

Результати аналізу трактування поняття "резерв" в обліковій та економічній літературі підтверджують, що існує проблема неоднозначного його тлумачення. З боку економічного аналізу вчені кінця ХХ ст. під резервами розуміли невикористані можливості збільшення ефективності виробництва, посилення дії факторів, що сприяють зростанню ефективності господарювання, та усунення негативного впливу інших факторів. На думку Баканова М. І. та Шеремета О. Д., під резервами треба розуміти невикористані можливості зменшення поточних та авансованих затрат матеріальних, трудових та фінансових ресурсів за умов незмінного рівня розвитку продуктивних сил та виробничих відносин [5, с. 236]. Савицька Г. В. у своїх роботах використовує термін "господарські резерви" як можливість розвитку виробництва щодо досягнутого рівня при використанні досягнень науково-технічного прогресу [7, с. 157].

Таким чином, економічна сутність резервів підвищення ефективності виробництва полягає в найбільш повному і раціональному використанні зростаючого потенціалу задля отримання більшої кількості високоякісної продукції при найменших затратах живої і матеріалізованої праці на одиницю продукції. Інакше кажучи, резервами називаються невикористані можливості підвищення ефективності господарської діяльності [8, с. 21].

Слід зазначити, що не можна ні в якому разі плутати поняття "резерв" і "фактор". Різниця між поняттями "фактори" і "резерви" полягає в тому, що фактор – причина можливості здійснення якогось явища, а резерв – нереалізована можливість у конкретному випадку [9, с. 27].

Для кращого розуміння, більш повного виявлення і використання, господарські резерви класифікуються за різними ознаками (таблиця).

Таблиця

Ознака класифікації	Види резервів
За джерелами підвищення ефективності виробництва	Трудові; резерви вдосконалення предметів праці; резерви вдосконалення засобів праці
За просторовою ознакою	Внутрішньогосподарські; галузеві; регіональні; загальнодержавні
За кінцевими результатами	Резерви підвищення обсягу продукції, вдосконалення структури та асортименту виробів, поліпшення якості, зниження собівартості продукції за елементами витрат, або за статтями витрат, або за центрами відповідальності; резерви підвищення прибутковості продукції, зміцнення фінансового становища і підвищення рівня рентабельності
За стадіями життєвого циклу	Резерви передвиробничої стадії; резерви виробничої стадії; резерви на стадії експлуатації
За ознакою часу	Невикористані; поточні; перспективні
За характером впливу на результати виробництва	Екстенсивні; інтенсивні
За способом вияву	Явні; приховані
За часом виникнення	Резерви, не враховані при розробці планів; резерви, що виникли після затвердження плану

Основною ознакою класифікації господарських резервів – за джерелами підвищення ефективності виробництва, які зводяться до трьох основних груп: жива праця, предмет праці і засоби праці. Значить, у процесі виробництва слід розрізняти трудові резерви, резерви вдосконалення предметів праці, резерви вдосконалення засобів праці.

Під виробничим потенціалом підприємства слід розуміти максимально можливий випуск продукції за якістю та кількістю в умовах найбільш ефективного використання всіх засобів виробництва і праці, наявних у розпорядженні підприємства. Виробничий потенціал підприємства характеризується оптимальним використанням усіх виробничих ресурсів. Сукупний резерв підвищення ефективності виробництва на підприємствах визначається різницею між виробничим потенціалом і досягнутим рівнем випуску продукції [6, с. 152].

За просторовою ознакою виділяють внутрішньогосподарські, галузеві, регіональні та загальнодержавні резерви.

До внутрішньогосподарських належать ті резерви, що виявляються і можуть бути використані тільки на досліджуваному підприємстві.

Галузеві резерви – це ті, які можуть бути виявлені тільки на рівні галузі. Пошук цих резервів є компетенцією галузевих об'єднань, міністерств, концернів.

Регіональні резерви можуть бути виявлені і використані в межах географічного району (використання місцевої сировини і палива, енергетичних ресурсів, централізація допоміжних виробництв незалежно від їх відомчого підпорядкування тощо).

До загальнодержавних резервів можна віднести ліквідацію диспропорцій у розвитку різних галузей виробництва, зміну форм власності, системи управління національною економікою тощо. Використання таких резервів можливо тільки шляхом проведення заходів на загальнодержавному рівні управління [7, с. 155–156].

Класифікують резерви також за кінцевими результатами, на які ці резерви впливають.

Резерви підвищення обсягу продукції, вдосконалення структури та асортименту виробів, поліпшення якості, зниження собівартості продукції за елементами витрат, або за статтями витрат, або за центрами відповідальності;

Резерви підвищення прибутковості продукції, зміцнення фінансового становища і підвищення рівня рентабельності [6, с. 160].

Важливе значення має групування резервів за стадіями життєвого циклу виробу. На передвиробничій стадії можуть бути виявлені резерви підвищення ефективності виробництва за рахунок поліпшення конструкції виробу, вдосконалення технології його виробництва, застосування більш дешевої сировини і т. д. Саме на цій стадії об'єктивно містяться найбільші резерви зниження собівартості продукції. І чим більш повно вони виявлені на цьому етапі, тим вища ефективність цього виробу взагалі.

На виробничій стадії виявляються і використовуються в якості резервів ті зайві витрати ресурсів, які не зачіпають виробничого процесу. Ці резерви пов'язані з поліпшенням організації праці, підвищенням його інтенсивності, скороченням простотів обладнання, економією і раціональним використанням сировини і матеріалів.

На стадії експлуатації об'єкта резерви більш продуктивного його використання та зниження витрат (економія електроенергії, палива, запасних частин і т. д.) залежать головним чином від якості виконаних робіт на перших двох стадіях.

Значить, щоб отримати більший ефект, необхідно проводити пошук резервів безперервно і систематично на всіх стадіях життєвого циклу виробу і особливо на перших, більш ранніх його стадіях, де приховані найбільш суттєві резерви [7, с. 157–158].

За ознакою часу резерви поділяються на невикористані, поточні та перспективні.

Невикористані резерви – це втрачені можливості підвищення ефективності виробництва щодо плану або досягнень науки і передового досвіду за минулі проміжки часу.

Поточні резерви – можливості поліпшення результатів господарської діяльності, які можуть бути реалізовані протягом найближчого часу (місяця, кварталу, року).

Перспективні резерви розраховані зазвичай на довгий час. Їх використання пов'язане зі значними інвестиціями, впровадженням новітніх досягнень НТП, структурною перебудовою виробництва, зміною технологій виробництва, спеціалізації і т. д. [7, с. 156].

За характером впливу на результати виробництва резерви поділяються на екстенсивні та інтенсивні. До резервів екстенсивного характеру відносяться ті, які орієнтуються на залучення у виробництво додаткових ресурсів (матеріальних, трудових, природних і т. д.). Резервами екстенсивного характеру є:

Збільшення часу використання ресурсів (засобів праці, робочої сили, тривалості обороту оборотних фондів).
Збільшення кількості використовуваних ресурсів (кількості засобів праці, предметів праці, чисельності робочої сили).

Усунення невиробничих втрат ресурсів.

Резервами інтенсивного типу економічного зростання вважаються ті, які забезпечують раціональне використання наявного потенціалу. Результати виробництва зростають швидше, ніж витрати на нього. Базою інтенсивного розвитку є НТП.

Резервами інтенсивного характеру є:

Удосконалення якісних характеристик використовуваних ресурсів (засобів праці, предметів праці, робочої сили).

Удосконалення процесу організації виробництва.

Удосконалення технології виробництва.

Прискорення оборотності капіталу підприємства [10, с. 667].

За способами виявлення резерви класифікуються на явні та приховані.

Явні резерви легко виявити за матеріалами оперативного та бухгалтерського обліку та звітності. Вони, в свою чергу, можуть бути безумовними й умовними. Безумовні втрати є результатом безгосподарності, марнотратства, невиконання зобов'язань за договорами, а часом і злодійства. До умовних втрат відносяться перевитрати всіх видів ресурсів порівняно з діючими нормами на підприємстві.

До прихованих резервів відносяться ті, що пов'язані з упровадженням досягнень НТП і передового досвіду та які не були передбачені планом. Для їх виявлення необхідно зробити порівняльний внутрішньофірмовий аналіз (з досягненнями передових ділянок, бригад, працівників), міжгосподарський (з досягненнями провідних підприємств галузі), а в деяких випадках – міжнародні порівняння [7, с. 160].

Важливою ознакою при класифікації резервів є час їх виникнення. За цією ознакою їх можна розділити на резерви, не враховані при розробці планів, і резерви, що виникли після затвердження плану. Перший вид резервів – це втрачені можливості підвищення ефективності виробництва, що існували в момент розробки планів, але невраховані, що є ознакою недостатньої обґрунтованості і напруженості планів. Інший вид резервів – це можливості, що виникли після розробки і затвердження планів. Наявність таких резервів обумовлено швидкими темпами НТП, появою нових рішень, нових можливостей [7, с. 161].

Не виключаються й інші принципи класифікації резервів, необхідність їх застосування впливає з конкретних умов і завдань кожного підприємства.

У механізмі пошуку резервів важливе місце займає досвід, який дозволяє сформулювати певні умови раціонального виявлення і мобілізації резервів. До таких умов можна віднести: масовість пошуку резервів; визначення провідної ланки в підвищенні ефективності виробництва; виділення "вузьких місць" у виробництві, які лімітують темпи зростання виробництва і зниження собівартості продукції; облік типу виробництва; одночасний пошук резервів по всіх стадіях життєвого циклу об'єкта або виробу; визначення комплектності резервів з тим, щоб економія матеріалів, наприклад, супроводжувалася економією праці і часу використання обладнання, тільки в цьому випадку можливий випуск додаткової продукції.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що класифікація резервів дозволяє більш глибоко зрозуміти їх сутність і організувати їх пошук на підприємстві комплексно і цілеспрямовано. Також слід зазначити, що підприємства повинні не тільки виявляти резерви зростання ефективності виробництва, а й розробляти і проводити конкретні заходи щодо їх реалізації. Звичайно, такі заходи пов'язані з додатковими матеріальними, фінансовими та трудовими витратами, що певною мірою обмежує комплексну реалізацію резервів.

Наук. керівн. Іванієнко В. В.

Література: 1. Верига Ю. А. Резервування капіталу: облік, аудит та звітність : монографія / Ю. А. Верига, М. М. Орищенко. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 177 с. 2. Верига Ю. А. Резерви підприємств України: види, методи створення і подання інформації у фінансовій звітності / Ю. А. Верига // Науковий вісник ПУСКУ. – 2011. – № 1 (11). – С. 116–119. 3. Яремко І. Й. Економічні категорії в методології обліку : монографія / І. Й. Яремко. – Львів : Каменяр, 2002. – 192 с. 4. Ткач В. И. Учет резервов предприятия / В. И. Ткач, С. В. Романова, С. А. Чещев. – М.: ПРИОР, 2000. – 96 с. 5. Баканов М. И. Теория экономического анализа : учебник / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – 4-е изд., доп. и перераб. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 416 с. 6. Шеремет А. Д. Управленческий учет : учебн. пособ. / А. Д. Шеремет. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2000. – 512 с. 7. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учебн. пособ. / Г. В. Савицкая. – 7-е изд., испр. – М.: Новое знание, 2002. – 704 с. 8. Гиляровская Л. Т. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности : учебник / Л. Т. Гиляровская. – М.: Проспект, 2006. – 360 с. 9. Ибрагимова Л. С. Факторы и резервы роста производительности труда / Л. С. Ибрагимова // Проблемы материальной культуры. Экономические науки. – 2012. – № 5. – С. 26–28. 10. Лапина Н. В. Сущность резервов качества продукции и их классификация / Н. В. Лапина // Вестник СГСЭУ. – 2011. – № 7. – С. 665–671.